

ORTAÇAĞDA DOĞU-BATI TİCARET İLİŞKİLERİ¹

Baykan Sezer

Türkiye Sosyolojisi Seminerleri çerçevesinde bu kez ele alacağımız kitap, W. Heyd'in konusunda klasikleşmiş ve dilimize *Yakın Doğu Ticaret Tarihi* adı altında çevrilmiş çalışması olacaktır (Çev. Enver Ziya Karal, Türk Tarih Kumumu, 1975). Kitabın "Yakın Doğu ve Kuzey Avrupa" (ss. 29-83) adlı bölümünde İslamiyet'in kuruluş ve gelişmesiyle birlikte Doğu-Batı ilişkilerinde görülen yeni gelişmeler tartışma konusu yapılmaktadır.

İslamiyet'in tarih sahnesinde görülmesiyle birlikte hem Yakın Doğu'nun görüşü ve hem de buna bağlı olarak Doğu-Batı ilişkileri önemli bir değişikliğe uğramıştır. İslâmiyet hem yeni bir iman, hem de bir cihat ideolojisidir. Bu nedenle yeni dine katılan toplumlar kendi dışlarına taşmış ve söz gelişi Hristiyanlığın ilk yıllarında görülmeyen önemli tarihi gelişmelere yol açmışlardır.

İslâmiyet'in ilk çıkış bölgesi Arabistan yarımadasıdır. Ve uzun süre de din yönetimi Arapların elinde kalmıştır. İleride göreceğimiz gibi Arapların uygarlık dünyasıyla çok yakından ilişkileri olmuştur. Fakat kendileri yerleşik tarım uygarlıklarının Yakın Doğu'daki tipik temsilcileri olmadıkları gibi ülke halkının büyük çoğunluğunu oluşturan çöl bedevileri tarihte göçebe kavimlerin belli başlı örneklerinden biri olmuştur. Bu nedenle başlangıçta Arapların İslamiyet'le birlikte kendi yurtları dışına taşmaları

¹ Bu yazı, *Türkiye Sosyolojisi Seminer Notları 1* başlığı altında *Sosyoloji Yıllığı Kitap 7* (Yay. Haz. Ertan Eğribel, İstanbul, 2000) içinde yayımlanan metnin bir bölümüdür.

bilinen göçebe istilâlarından biri olarak görülmüştür. Fakat Arapların İslâmîyet'le birlikte yayılışları göçebe saldırganlığının, yakıp yıkıcılığının örneği olmamıştır. Aksine Araplar ele geçirdikleri ülkelerde kurulu düzene, yeni bir ideolojinin taşıyıcısı oldukları halde saygılı davranmışlardır. Bu durum, Arapların göçebeler olarak daha önceden bir gelişme içinde olduklarını bize gösterir. Ticaret aracılığıyla dünyada olup bitenleri önceden bilir olmaları ve yayılışları sırasında basit yağmadan öteye çıkarlar beklemleri gerekir.

İslamiyet'in yayılışı başlangıcında savaşın ortaya çıkardığı kargaşalık, kurulu ticaret düzeninde önemli yerleri ellerinde bulunduran güçlerin savaşın neden olduğu hareketliliği ve kargaşalığı denetleyememesi ticaret yaşamını sekteye uğratmıştır. Ancak Arapların gücünün belirlenmesiyle kurulan İslam barışıyla birlikte ticaret, kısa sürede yeniden canlanmıştır. Araplar, kâfirlerle cihad dışı başka ilişkiler de (bu arada ticaret) kuracaklardır.

İslamiyet'in doğuş yıllarında ve İslâm peygamberinin yaşamında önemli bir yeri olan Mekke, Arap dünyasında hem din ve hem ticaret merkeziydi. Araplarda dinle ticaretin bu yakın ilişkisi sonucu İslamiyet'in yayılışında her öge ticarete yararlı olmuştur. Önce Mekke çevresinde örgütlenen ticaret ağı gelişmiştir. İlk hilafet merkezlerinden olan Şam, geleneksel ticaret ilişkileri merkezlerinden birisidir. Fakat geleneksel çıkarlara zorunlu bağlılık nedeni ve yeni egemenliklerini desteklemek gereği, Arapları kaçınılmaz biçimde hilafeti yeni bir merkeze taşımaya itmiştir. Bu yeni merkez, Bağdat'tır. Bağdat, Araplarla birlikte yeni kurulmuş bir kenttir (başka bir deyişle varlığını yalnızca İslamiyet'e borçludur). Basra körfezine olan komşuluğu, kendisine eski önemli merkezlerle rekabet edebilmek olanağını kazandırmıştır. Basra körfezi, adına o çağlarda Çin Denizi denilecek ölçüde Uzak Doğu ticaretinde önem taşımaktadır. Bağdat'ın yine Fırat ve Dicle aracılığıyla Yakın Doğu'nun önemli bölgeleriyle ilişkisi bulunmaktadır.

Bağdat, yeni kurulmuş bir kenttir ama eski Babil'in yakınlarındadır. Babil Doğu'nun geleneksel merkezlerinden birisidir. Hilafet merkezini Roma ve Bizans'a açık Şam'dan Bağdat'a kaydırmakla Doğu denetiminde ve Doğu lehine bir Uzak Doğu ticareti başlatılmaktaydı. Ayrıca daha Doğu'ya çekilmekle Yakın Doğu'da İran'ın yerini doldurmak olanağına da kavuşulmaktaydı. Bağdat'ın Basra körfezine yakınlığı İran'ın Umman'daki tekeline kırmaya izin vermiştir.

İslâmîyet'in Yakın Doğu birliğini sağlayarak ve ona siyasi ve askeri alanda bir üstünlük kazandırarak Bağdat'ın artan refahı üzerinde gözle görülür biçimde etkili olması ve Bağdat'ın yeni ticaret ilişkileri içindeki önemi, uzak deniz gezilerine yeni bir atılım getirmiş ve Uzak Doğu ticaretini yeni boyutlara ulaştırmıştır.

Arapların İslamiyet’le Yakın Doğu’nun önderliğini ele geçirmeleri ve ticarete önemli bir rol oynamaya başlamaları elbet bir rastlantı sonucu değildir. Bazı ön-koşulların desteği ile hazırlanmış bir tarihi olaydır. Umman körfezinde baş gösteren deniz korsanlığı, Uzak Doğu ticaretini açık denizleri izlemeye itmiş ve sonucunda da yarış limanları değişmiştir. Bu değişikliklerle birlikte yeni bir dizi ülke Yakın Doğu’da öne çıkmıştır. Söz konusu ülkeler Yemen, Habeşistan, Mısır ve Hicaz’dır. (İslâmiyet’in hilafet merkezini yeniden geleneksel bölgelere kaydırması, sonradan deniz korsanlığı sorununu çözümlediğinin kanıtıdır). Cidde’nin Mekte’nin limanı ve aynı anda Kızıldeniz seferlerinde durak yeri olması niçin İslâmiyet’in bu bölgede çıktığını ve giderek bütün Yakın Doğu’ya nasıl egemen olduğunu bize açıklamaya yetmektedir.

Bu arada bir başka gelişmeyi de anımsamakta yarar vardır. İslâmiyet’in gelişmesiyle birlikte kervan ticareti bütün bütüne kesilmemekle birlikte, İslâmiyet’in dayanağını deniz ticaretinde bulması nedeniyle karayolları giderek gözden düşmüştür. Kara ticaretinde önemli rol oynayan Orta Asya’da görülen gelişmeler bu açıdan bir anlam kazanmaktadır. Türkleri Yakın Doğu’ya iten ve Moğolları Batı ile doğrudan işbirliği aramaya zorlayan söz konusu gelişmedir. Ve yine aynı nedenle Araplar fatihler olarak ancak belli bir sınıra kadar ilerlemiş ve Çin’le karada doğrudan komşuluk aramamışlardır.

Böylece İslâmiyet, Yakın Doğu bölgesinin birliği ve ideolojisi olarak Yakın Doğu’nun üretim bölgelerinde ve bu bölgeleri denetleyen alanlarda yayılmıştır. Bu nedenle Araplar belli sınırların dışına devlet yöneticisi ve sözcüsü olarak çıkmayı düşünmemişlerdir. Bu sınırların dışına tüccar olarak çıkmışlardır. Araplar, tarih sahnesinde Uzak Doğu ticaretinde aracılık rolleriyle görülmüşlerdir. Fakat Yakın Doğu yönetimini, başka deyişle Doğu’nun önemli üretim bölgelerinden birisinin yönetimini de yüklenince yalnızca aracılık görevleriyle yetinmemişler, bölge ürünlerinin ihracı işini de üstlenmişlerdir.

Arapların ticarete olan yatkınlıkları bu yeni görevlerinde kendilerine destek olmuştur. Göçebeliliğin alan içinde hareketliliği, hac ve dolayısıyla çeşitli ülkelerden gelen hacı adayları arasındaki yoğun alışveriş Araplara bu konuda önemli deneyimler kazandırmıştır. Arabistan yarımadası son dönemde de ticaret alanında önemini korumayı sürdürmüştür. Yine kurak Arap yarımadasının, üstelik siyasi alanda güçlenmiş olarak yabancı buğdayına olan gereksinimi ticareti daha da körüklemiştir. Doğu ticaretinde önemli rolü olabilecek Nil-Kızıldeniz kanalı bu nedenle yeniden canlandırılmıştır. Fakat bu yolun Akdeniz’e çıkış noktası olan İskenderiye Batı’ya yönelik bir limandır. Yunan rekabetini engellemek için Süveyş-Kızıldeniz ihmal edilmiş ve kendi dayanak noktalarından

uzaklaşmak ve Doğu içinde rakipleri İran'ı güçlendirmek pahasına Basra ve Fırat ve Dicle'ye öncelik tanınmıştır. Aynı nedenle hilafet tarihinde Emevilerden Abbasilere geçilmiş ve yine aynı nedenle Emevi İspanya İslam merkezlerinden çok İskenderiye limanının bulunduğu Mısır'la ilişki kurmuştur.

İslamiyet, bütün alanlarda olduğu gibi Uzak Doğu ticaretinde de önemli bir aşamaya yol açmıştır. Seylan, bu ticarete Habeşistan ve İran için uç nokta iken Araplar bu sınırı aşmışlardır. Ayrıca Arapların bu yol üzerinde çoğalmaya başlamalarıyla Çinliler giderek azalmıştır (bu da bizim Çin'in ticaretle olan özel ilişkisini anlamamıza izin vermektedir). Bu gelişmeler sonunda Çin'e önemli sayıda Arap tüccar yerleşmeye başlamıştır. Araplar, tüccar olarak Çin'deki yaşamlarında Çin'in dinî hoşgörüsünden yararlanmışlardır. Çin'in dinî hoşgörüsündeki amaç, gerçekte tüccar topluluklarının kendi dinlerini koruyarak Çin'e yabancı kalmalarını sağlamaktır. Ve yine sıkı devlet denetimi koşuluyla, başka deyişle yabancı tüccar olarak kalmak ve başka bir işe koşulmamak koşuluyla ülke içinde kendilerine gezi özgürlüğü de tanınmıştır.

Çin'de görülen ayaklanmanın sonuçları da konumuz bakımından ilgi çekicidir. Ayaklanma yalnızca iç düzen bozukluğuna yol açmakla kalmamış, aynı anda dış ilişkileri de etkilemiştir. Yalnızca ülkenin bir harabe-yeye dönüşmesi değil, ayaklananların yabancı tüccarlara olan davranışları yüzünden Araplar Çin'i terk zorunda kalmışlardır. Çin'i terk eden Yakın Doğu tüccarları Çinli tüccarların da bulundukları (Çinli tüccar olabilmek olanağı ancak Çin dışında bulunmaktadır. Bu nedenle Afrika kıyılarında bile Çin ticaret kolonileri görülmektedir) Malaka ve Java'ya yerleşmişler ve bu yeni ticaret merkezi Seylan'ı gölgede bırakmıştır (Endonezya'nın İslamiyet'e katılması...).

Hindistan'da da ticaret alanında Araplara bir eğilim ve çağrı söz konusudur. Burada da Çin'i anımsatan durumlarla karşılaşmaktadır. Arap tüccarların kendi kimliklerini korumalarına özen gösterilmiş ve yabancı kimliklerini koruyabilmelerini destekleyebilmek için kendi aralarında yargı yetkisi bağışlanmıştı.

Arapların İran'a girmeleri sonucu karadan da Hindistan'la bir bağ kurulmuştur. Fakat Arapların karada Hindistan ile karşılaşmaları tüccar olarak değil, Doğu'nun savaşçıları olarak gerçekleşmiştir. İran'da Hint ticareti merkezleri denetimlerindedir. Bu merkezlere gelen Hintli tüccarlardan haraç alınmakta ve haraç olarak toplanan mal başka tüccarlara devredilmektedir (Bu ilişkide Araplar tüccar olarak görev almamaya özen gösterecektir).

Arapların ticarete oynadığı rol, Doğu ürünlerinin Batı'ya aktarılışında aracılık (ticaret) ve bu aktarmada Doğu çıkarlarını kollamak (Doğu savaş-

çılığı), kendilerini Batı ile bir alışverişe itmiştir. Kudüs'te hac dönemlerinde Hristiyan ve Müslüman tüccarlar karşılaşmaktadır (Haçlı Sefer ve Devletlerinin nedenlerinden birisi). Yine Yunan kervanları İslam ülkelerini geçerken korunmaları güvence altına alınmış ve buna karşılık kendilerinden belli bir haraç istenmiştir (Arap burada Batılı tüccarın karşısına tüccar olarak değil Doğu düzeninin koruyucusu olarak çıkmaktadır).

Batı Arapları da Batı ile, burada biraz daha değişik bir ilişki içindedir. Batı Arapları bazı Doğu ürünleri (pamuk, şeker kamışı...) ekimini Batı'ya getirmişlerdir. En azından bazı ürünlerde Doğu'dan bağımsız olmak Batı'yı ve Batı üretimini yüreklendirmişlerdir.

Araplar, ayrıca Avrupa'nın kuzey barbar halklarıyla da ilişki kurmuşlardır. Fakat bu bölgeyle (Rusya ve Skandinavya) öncelikle kuzey İran ve doğu Arapları ilgilidir. Batı ve güney İslam dünyası bu ilişkilerden uzak kalmıştır. Ve ayrıca bu ilişkilerin örgütlendiği yerler Rusya için en önemli merkezler olmuştur (Rusya için Doğu ile olan ilişkilerinin bunca önemine karşın kendisi doğu kilisesinin etkisinde kalmıştır).

Arada Müslüman Bulgarlar bulunmaktadır. Kendileri bir yanda Arapların yolu üzerinde (arada bir engel oluşturmaları Rusların İslamiyet'ten çok doğu kilisesine yönelmelerine neden olmuştur) ve öte yanda ülkenin iç bölgeleriyle ırmak ve su yollarıyla bağlı bulunmaktadır. Arapları kuzey ülkelerine çeken kürk, amber, yün ve köledir. Rus ve Skandinavlara, "Doğu Yolu"nu bu malları sunabilecekleri halklar olarak tanıyorlardı. Ruslar Bulgar pazarlarına gelmekte ve mallarını Bulgar ve Arap tüccarlara devrediyorlardı.

Bu kez Doğu, önce satıcı değil alıcı rolündedir. Kuzey barbarları da Doğu ticaretine mal sunmakta ve karşılığında maldan çok para çekmektedirler. Bu arada Bizans da kuzey barbarlarıyla çok yönlü bir ilişkiye girmiştir. Önce ticaret alanında bir ilişki bulunmaktadır. Ancak bu konuda gerçek girişim Bizans'tan çok kuzeyli barbarlardadır. Yine Peçenekler Bizans'ın dış ilişkilerinde görev almışlardır. Fakat bu görevin ticari olmaktan çok askeri olması gerekir. Çünkü karşılığında Bizans'tan Doğu ürünleri ya da başka türlü söylersek ücret alınmışlardır.

Ruslar ve Skandinavlara Bizans'a doğru akmaya başlamıştır. Bizans'ın kendileriyle kurmuş olduğu çok yönlü ilişkiler sonucu bu güneye inişlerinde tüccar ve sırasında korsan kimliğine bürünmüşlerdir. Ve Bizans'a ilgi de sonunda bir yağma saldırısına dönüşmüştür. Bizans'a yerleşmeyi başardıkları durumlarda Bizans, bu denetim dışı güçlere karşı önlem almak yoluna gitmiştir. Bizans yapısı dışında kalan merkezlere yerleştirilmiş, toplanmaları yasaklanmıştır. Oturmaları belli görevlerle sınırlanıp bu görevler karşılığı kendilerine bazı ayrıcalıklar tanınarak devlet kapısına bağlanmaları ve denetimleri yolu araştırılmıştır.

Bizans'la olan ilişkileri Rusya'nın kimliğinin belirlenmesinde önemli ölçüde etkili olmuştur. Bulgar aracılığını ortadan kaldırdığı için Bizans ile olan ilişkileri Araplarla olan ilişkilerinden daha çok önem taşımıştır. Kiev ve Novgorod'un ayrıca Baltık Denizi'ne yakın olmak üstünlüğü vardır. Ruslar, Bizans'ın bu ticaretin yararlarını anlaması sonucu yalnızca Bizans'a mal getirmemiş, Akdeniz'e de açılmaya başlamıştır (Rusların Akdeniz siyasetlerinin temeli).

Görüldüğü gibi Bizans, ülkesi en önemli geçit yeri olmasına karşılık Doğu ticaretini yabancılara bırakmış ve bu ticaretin merkezinin İstanbul olması kendisine yeterli görülmüştür (Böylece İtalyan tüccar Batı'da Doğu ticaretinin tek temsilcisi olmayı başarmıştır). Yine Yunan endüstrisi bu ticareti hiçbir biçimde engelleyememiştir. Bu ticaretten büyük çıkar sağladığına inanan devlet, endüstri üzerindeki denetimi ve ağır vergilerle böyle bir engellemeye izin vermemiştir. Böylece Doğu-Batı ticaretinde önemli rol oynayan Bizans, bu ticarete ne tüccar ve ne de üretici olarak katılmaya yanaşmamıştır.

* * *

Haçlı Seferleri Öncesi Batı Avrupa ve Yahudiler (W. Heyd, *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, ss. 83-139) bölümünde Orta Çağ başlarında günümüz Batı'sının Doğu ile olan ilişkileriyle birlikte oluşmaya başladığı öne sürülmekte ve belli başlı Batı merkezlerinin ortaya çıkışı izlenebilmektedir. Yine bu bölümde çeşitli görüntülerine karşın bizlere Doğu-Batı alışverişinin özü tanıtılmakta ve Batı'nın bu alışverişe bağlılığı üzerine bir görüş edinmemize izin verir bilgileri bulunmaktadır. Batı, Doğu ürünleri için kendi insanını köle olarak satmayı bile kabullenmektedir (s. 104).

Kuzeydoğu Avrupa uygarlık alanlarının dışında kalmasına ve bir barbarlar ülkesi olmasına karşın Doğu-Batı ticaretinde oynayabileceği aracılık rolü ve bu ticarete geniş alanları kazandırması nedeniyle tarihte günümüzdeki yerini elde edebilmiştir. Baltık bölgesinin Doğu ticaretine katıldığını görmüştük. Baltık güney kıyılarında Arap paralarıyla karşılaşmaktadır. Ancak hiçbir biçimde bu paralar bölgenin kuzey ve doğusunda görüldüğü kadar bol olmamıştır. Bulunan bu Arap paraları özellikle su boylarında görülmekte ve bu su boylarını izleyerek ülkenin içlerine kadar yayılmaktadır. Çoğunlukla deniz kıyılarında ve su boylarında görülmesi Arap paralarının bu bölgede görülmesinin ticaretle ilgili olduğunu bizlere göstermektedir.

Söz konusu bölgelerin Araplarla doğrudan ilişkileri bulunmamaktadır. Bulunan paraların pek azı Doğu'ya doğrudan giden malların karşılığıdır. (Gerçekte karşıtı belgelenemediği için doğrudan ilişkisi savını

da göz önünde tutmak gerekmektedir). Ancak Arap paralarının büyük bölümünün Slavlar aracılığıyla bölgeye gelmiş olduğunu söyleyebiliriz. Slavlar ve Cermenler arasındaki alışverişlerde Arap parasının kullanılması bize bu ilişkilerin Arap sistemine bağımlı olduğunu gösterir. Arap parasını kabul eden Cermenlerin de en azından kuzey yoluyla bu sisteme katıldıklarını kabul edebiliriz.

Kuzey Avrupa Yakın Doğu’da yalnızca Doğu ile değil aynı anda Yunan ile de ilişki kurmuştur. Bu ilişkiler Novgorod ve Kief merkezlerinde Rusya üzerinden ve Rusya aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu yoldan kuzey-batı Avrupa’ya Doğu mallarından çok Bizans malı girmektedir. Doğu, bu bölgelerde daha çok alıcı olarak görünmüştür.

Böylece Baltık dünyası aracılığı ile (bölge aracından kurtulamamıştır. Son dönemlerde de söz konusu bölge sömürgecilik akımına doğrudan katılamamıştır) ve çok sınırlı bir biçimde de olsa Doğu-Batı ilişkilerine katılmaktadır.

İngiltere, Doğu-Batı ticaretine daha da uzak kalmıştır. Doğu ticaretine katılışına Skandinavlar aracılık etmiştir. Üstelik bu alışverişte Doğu’yla kendisi doğrudan ilişki kuramamış Cermenler de aracılık yapmaktadır. Bu alışverişte Skandinav üstünlüğü göze çarpmaktadır. Doğu’ya sunabileceği ürün çok azken Doğu ticaretinin temsilcisi olarak geldiği İngiltere’de daha çok mal bırakmaktadır. Yine Doğu ürünlerinden baharat da Ren ırmağında yapılan ticaretle İngiltere’ye kadar ulaşmaktadır.

Bu söylenenlerden de anlaşıldığı gibi Almanya, yalnızca Baltık yoluyla Doğu’ya bağlamış değildir. Eski Roma düzeni de, bu ülkeyi Akdeniz’e ve dolayısıyla Doğu ticaretine bağlamaktadır. Bu ilişkilerde eski Roma yollarının kullanılması sürmektedir. Roma’nın eski dünya egemenliğini yitirmesi, daha dolambaçlı ve uzun olmasına karşın yeni yolların ortaya çıkmasına neden olmuştur Akdeniz, tüm bu yeni gelişmelere karşın Doğu-Batı ilişkilerinde önemli bir rol oynamayı sürdürmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi Orta Çağ, ilişkiler ekseninden çok karşılıklı dengenin ve yeni siyasi güçlerin bir ürünüdür. Ve bu arada Fransa, Mısır ve Suriye ile çok yakın bir ilişki içindedir.

Fransa, Arap ürünlerinin ve Araplar aracılığıyla Akdeniz bölgesine sürülen Doğu ürünlerinin alıcısıdır. Ve uzun süre bu alışverişi sürdürmeyi başarmıştır. Bu durum dünya uygarlık alanlarına yeni katılmakta olan Batı Avrupa’da Fransa’ya özel bir yer kazandırmıştır. Şarلمان zamanında Fransa’nın Yakın Doğu ile olan alışverişinde bir yoğunlaşma görülmektedir. Şarلمان’ın kurduğu imparatorluğun genişliği ve buna bağlı olarak yol güvenliğinin sağlandığı alanların büyüklüğü Fransa’ya bu ilişkilerde ayrı bir üstünlük kazandırmaktadır.

Şarلمان bu ticaretin kendisine ve ülkesine sağlayacağı üstünlükleri iyi değerlendirmiş ve bu amaçla imparator olarak kendisini Hristiyanların başı olarak tanıtmış ve Doğu'daki Hristiyanlarla yakından ilgilenmiştir. Gerek hacılar ve gerekse tüccarlar Doğu'da Şarلمان'ın bu ilgisinden yararlanmışlardır. Yine Şarلمان'ın Doğu hükümdarları ile dostça ilişkiler kurma siyaseti bir yanda Batı'da Doğu ticaretinin gelişmesine katkıda bulunmuş, öte yanda bu gelişen ticarete Fransa'ya önemli bir yer kazandırmıştır.

Fransa, Şarلمان'dan sonra kazanmış bulunduğu bu yeri koruyamamıştır. Bir yanda Normanların giderek artan baskısı, öte yanda Arap korsanlarının batı Akdeniz yollarını kesmesi üzerine Fransa ticareti gerilemeye başlamıştır. Bu gelişmeler sonunda artık Fransa'dan Doğu'ya gitmek için İtalya'dan gemiye binmek gerekmektedir. Doğu malları da Fransa'ya ancak İtalya aracılığıyla gelmektedir. Bu durum Fransa'nın Doğu ticaretindeki yerini sarsarken İtalya'nın Akdeniz'deki yerini güçlendirmiştir.

İtalya, coğrafi konumu nedeniyle Doğu ve özellikle Bizans ile sıkı ilişki içinde bulunmaktadır. Akdeniz'deki özel yeri, Bizans'ın Batı'nın geri kalan bölgeleriyle ilişkide güçlükleri, buna karşılık Doğu yollarında köprü başlarını tutmuş olması İtalya ve Bizans arasında sürekli bir gidiş geliş başlatmıştır. Coğrafi konumu İtalya'ya Roma-Cermen dünyasıyla yakın ilişkiler kurmasına izin vermektedir. Fakat Roma-Cermen endüstrisi geri ve Avrupa toprakları yoksuldur. Bu yüzden Doğu mallarının çoğunu yine de Roma çekmektedir.

Roma, imparatorluğun yıkılmasına karşın Batı'nın geçmiş dönemdeki üstünlüğünün simgesi olmayı sürdürmektedir. Kilise bu üstünlük ideolojisinin sözcülüğünü yapmaktadır. İmparatorluk döneminde olduğu gibi doğulu işçilerin elinden çıkmış zenginlik örneklerini Batı'ya dağıtarak bu zenginliğe Batı'da duyulan özlemi körüklemektedir. Roma'nın doğrudan tüccar olmaması öbür İtalyan kentlerini ticaret konusunda avantajlı bir duruma sokmuştur. Bu İtalyan kıyı kentleri, önce Arap korsanlarına karşı birer sığınma yeri ve aynı anda silah sağlama ve ganimet paylaşma merkezleridir. İtalya'dan İslam dünyasına köle götürülüp mal getiriliyor ve çeşitli yabancı ülkelerle ilişki kurulup geliştiriliyordu.

İtalyan tüccarlarının Bizans ile kurmuş oldukları ilişkiler özellikle ilgi çekicidir. İstanbul'da ticaret kolonileri kurabilmek ayrıcalığına karşılık imparatorluk ordularında görev almışlar ve Normanlara karşı Bizans ile birlikte mücadele etmişler ve böylece Bizans'ın Yakın Doğu'daki siyasi üstünlüğünü korumasında İstanbul'a destek olmuşlardır.

Bu arada Venedik'in İtalyan tüccar kentleri arasında özel bir yeri olmuştur. Venedik'in sular üzerinde kurulu bulunması kenti barbar akın-

larına karşı korurken barbar dünyasının çok yakınlarında, sınırında faaliyet göstermesine de izin vermiştir. Bu nedenle Roma-Cermen ve Doğu arasında aracılık için büyük bir üstünlüğe sahip olmuştur. Her iki dünya arasında mektupçuluk görevini bile Venedik üstlenmiştir. Ve yalnızca Doğu malını Batı'ya aktarmakla kalmamış, barbar dünyasına komşuluğu Venedik'in Doğu'ya mal sağlamasına da izin vermiştir (hammadde, köle, silah...).

Doğu ve Roma-Cermen dünyası arasında bu üstün konumu Venedik'te hangi tarafın yanında olunacağı çekişmesine bile yol açmıştır. Bizans'ta Roma-Cermenlerin, Avrupa'da Bizans'ın sözcüsü olan Venedik bu rollerden hangisine ağırlık verilmesi ve hangi rolün kendi çıkarına uygun düşeceği konularında tereddütlüdür.

Bizans, Venedik'e önemli ayrıcalıklar tanımıştır. Kurulu ve süregelen düzenden büyük çıkarlar sağlayan Venedik bu düzeni tehlikeye sokabilecek her türlü yeniliğe karşıdır. Bu nedenle de Batı'daki güç dengesini değiştirebilecek olan Normanlara karşı çıkmıştır. Bu kaygılarında gerçekten de haklıdır. Venedik önceleri tek iken Batı tarihinde bir dönüm noktası olan Haçlı Seferlerinden sonra başka İtalyan kentleri de Doğu ticaretinde önem kazanmıştır.

Haçlı Seferlerine değinmeden önce bu olayı hazırlayan bazı önemli değişiklikleri ve bu arada Doğu-Batı ilişkileri içinde Yahudilerin özel durumunu anımsamakta yarar vardır. Değişikliklerin başında Sicilya'nın Araplardan geri alınması gelmektedir. Sicilya örneği bazı Doğu ürünlerinin Avrupa'da da yetiştirilebileceğini göstermesi yanında, İslamiyet'in Bizans'ın katkısı olmaksızın yalnızca batı Avrupa'nın gücüyle alt edilebileceğini göstermiş ve Normanlara Batı'da büyük bir siyasi üstünlük kazandırmıştır. Bir başka gelişme de Balkanlar üzerinde gözlenmiştir. Başlangıçta Macarların ters tutumu bu bölgeyi Doğu-Batı ilişkileri dışında tutarken 1038 yılında St. Etienne'in ülkeyi Hristiyanlaştırmasıyla bölge Batı dünyasına (üstelik Macarlar Bizans değil Roma kilisesine bağlanmıştır) ve Batı ticaret sistemine katılmıştır. O zamana kadar Doğu malları barbar kavimler (başka deyişle Batılı olmayan kavimler) aracılığıyla Akdeniz yoluyla ve İtalya üzerinden gelirken Macaristan üzerinden geçen kestirme yol da kullanılmaya başlanmıştır.

Karayollarının Batı içlerinde kullanılmaya başlanması Batı tarihinde Orta Çağ başlarında sözü edilmeyen Yahudileri yine öne çıkarmıştır. Yahudiler deniz ticaretiyle rekabette ve özellikle kendilerine belirgin bir üstünlük sağlayan karayollarını kullanıyorlardı.

Yahudiler, Doğu-Batı arasında dağınık bir halde bulunuyorlardı. Taraf-larda kuşku uyandırmadan içinde bulundukları ülke halklarıyla kaynaşmadan yaşamaktaydılar. Böylece İspanya'dan Çin'e kadar yöresel Yahudi

birlikleri ve aralarında haberleşme kurulmuştur. Yollar ve ticaret üzerine bu yaygınlıklarıyla zengin bilgi toplamışlar ve toptancı tüccar olarak girişimde bulundukları gibi bu sistem içinde en uzak ticarete bile atılabilmişlerdir.